

PRIKAZ

AL JE LJEPo U SVATOVE BITI

Stari svatovski običaji Svetog Ivana Žabna i okolice

Antun-Toni Šramek, Naklada Općina Sveti Ivan Žabno, tisak Croatiagraf Markovac Križevački, recenzenti Melita Habdija prof. i Zoran Homen prof., Likovno grafičko oblikovanje Krešimir Ivanček, akad. slikar-grafičar, Sveti Ivan Žabno 2003., 90 str., 43 fotografije, 2 crteža, note i riječi 27 pjesama starih melodija prepisao je Stjepan Fortuna i suradnici iz Križevaca.

Marljivi skupljač narodnoga blaga, etnograf, prosvjetni savjetnik, a danas umirovljenik, osnivač etnografske zbirke u školi Sveti Ivan Žabno, Antun-Toni Šramek *u cilju širenja pozitivnih osjećaja za svoj kraj* objavio je 2003. knjigu *Al je ljepo u svatove biti*. Prosvjetni radnik nagrađen Nagradom Ivan Filipović te Redom hrvatskog pletera "za osobit doprinos razvitku i ugledu Republike Hrvatske i dobrobit njezinih građana", autor Antun-Toni Šramek, dosad je objavio nekoliko knjiga iz povijesti mjesta, te etnografske značajke i pojedinosti vezane uz igre kao što su: *Iz prošlosti Žabna i okolice, Sto godina DVD-a u Sv. Ivanu Žabno, Hrvatska marvogojska udruga u Svetom Ivanu Žabno, Naše selo naši ljudi, Slike prošlosti, Stare igre, Prvih 110 godina*.

U knjizi *Al je ljepo u svatove biti* autor opisuje svatovske običaje Svetoga Ivana Žabnog od 19. stoljeća do danas. Uz *Riječ izdavača* Željka Bakara i *Predgovor* autora, knjiga sadrži nekoliko poglavlja. Mogla bi se podijeliti na tri cjeline koje se tiču vremena prije svadbe, za vrijeme svadbe i iza svadbe. U poglavlju *Izbor djevojke i momka za buduće supružnike* navode se svi običaji i govorenje starijih iskusnih žena, čiji je utjecaj bio znatan kako bi izbor pravoga bračnoga para bio sretan. Zanimljivo je da je procjena supruge opširnija te su kriteriji koje treba zadovoljiti raznovrsniji. Navode se poželjne, tj. nepoželjne karakterne, tjelesne i psihičke osobine buduće supruge, dok se za supružnika navode snaga, novac i imanje. Brakovi su se realizirali katkad i otmicom djevojke, do prve polovice 19. stoljeća, dok se početkom 20. stoljeća ustalio običaj odlazaka djevojaka momku kako bi se izbjegli skupi svatovi. Tada bi se reklo *utekla je*, a veli se da je to *proba*. Sveti Ivan Žabno pripadao je Vojnoj krajini te su se momci smjeli ženiti tek iza dvadeset druge godine jer su bili vojni obveznici. U 19. stoljeću bila je jaka obiteljska zadruga te je i zadružni starješina imao odlučujuću ulogu u izboru bračnoga partnera. I sam car morao je jednom intervenirati kako bi spasio bračni par koji se oženio bez starješinine dozvole. Vojni interesi i zadružni interesi za održanjem cjelovitosti imanja bili su preči od osobnih interesa. Ženidbe između katolika i pravoslavaca nisu bile rijetkost. Ipak se o tome vodilo računa. Bilo je i prijelaza na vjeru mladića ili djevojke, o čemu su se u crkvama vodile knjige prijelaza. Postojalo je običajno pravo da su muška

djeca iz takvoga braka bila očeve vjere, a ženska opet majčine vjere. Ovi običaji protivili su se crkvenim zakonima prema kojima su sva djeca pripadala onoj vjeri u kojoj su primljeni sakramenti. Običaji *Snoboki*, *snuboki*, *Prošnja* održavali su se u isti dan. Ako je djevojka pristala i roditelji se složili, tada je momak mogao češće doći u tu kuću. Običaji *Zapisi i odzovi* vezani su uz crkvene običaje. Mladenci su se prijavili mjesec dana prije svadbe župniku i pohađali su poduku. U poglavlju *Zaruke* † *Jabuka* autor opisuje običaj održavanja zaruka četvrtkom, tri dana prije vjenčanja. Momak je taj dan nosio mladoj prstenje uz pratnju brojne rodbine i prijatelja. Pozvani gosti na *jabuku* stavljali su novac na tanjur ponuđen jabukom. Na taj dan svekrva daruje snahu boljim komadom odjeće ili dukatima i zlatom. U pravoslavaca se nosio *kovrtanj*, *kovrtalj* † pečeni kruh s rupom u sredini u koju su se stavljali darovi. Na zarukama sviraju svirci na dvojnicama, dudaši, tamburaši, harmonikaši, a na skromnijim zarukama bila je dovoljna usna harmonika, tzv. *cimbule* ili instrument zvan *mrgač*, *mrgudalo*, *prda* načinjen od ćupa, svinjskog mjehura i komadića kukuruzovine. Pjesma, ples, svirka i šale trajali su do zore. Dan prije vjenčanja, u subotu, običaj je opisan u poglavlju kao *Vožnja rua*, *ruva*, *ruha*. Taj dan mladenka sve što je dobila od roditelja vozi u novi dom. Pritom se pjevaju osobite pjesme, odvijaju se prave male pučke predstave. *Pripreme za svatove* odvijale su se u različitim vremenskim intervalima. Katkad su započinjale već po rođenju djeteta, npr. srušio se dobar jasen, brijest trešnja ili sl. što će poslužiti za izradu namještaja kada to bude potrebno. Majka udavače pripremala je perje za *blazine*, perine i jastuke. Guske su opet bile dobra hrana za svatove, često su se držale u salamuri ili dimile na tavanu već tjednima prije svadbe. U skromnijim kućama jela su bila jednostavnija, bile su tu prisutne razne kobasice i krvavice. U poglavlju *Priprema hrane za svatove u novija vremena* autor navodi da se i do desetak dana prije svadbe započinje s pripremanjem. Nekad je svadba trajala od nedjelje do srijede, a neki pamte i svadbe od tjeđan dana, pa i više. Svadbe su se održavale od Sv. Kate do Korizme. Govorilo se da je svadbama bilo "*puret ne, guset ne, kokošet ne i drugog mladinskog* (time se mislilo na pile, kokoš, gusku, patku) *a na kraju je došlo meso*", tj. svinjetina. Dobra rakija stara i više godina čuvala se u bačvi od dudovine pa je imala dobar okus i malo tamniju boju. Ružmarin je bio obvezatan ukras svatovske odjeće, a njime bi ukrašavali svečani stol i boce s pićem. U poglavlju *Ostale pripreme za svadbu* autor navodi kako su se žene okupljale u mladenkinoj kući i slagale kitice ružmarina. Zelenilo je bilo prisutno i u svatovskim pjesmama, kao npr. *L jepa moja livado zelena*, a pjevale su se pred odlazak po mladenku. Zatim je tu poglavlje o *Jašićima* koji jašu pred kolonom svatova najavljujući dolazak svatovske povorke. U svatovima ih je bilo 5-6, a znalo se naći i njih više, sve do 11. Neki među njima bili su barjaktari. Autor dokumentaristički prati pojedine dijelove svadbe te u poglavlju *Odjeća mladenke i mladoženje* navodi pjesmu koju je zabilježio Ivan Kokot, župnik iz Rovišća godine 1940., a pjevale su je djevojke-ladarice:

*Ljiljan hodi Boga moli
Da mu Bog da zlatne roge
I uz roge priroščiće
Da on para crnu goru*

*Da on vidi što j u gori
Oko vatre devet braće
I deseta seka Marta
Na glavi joj zlatna parta
Na rukama rukavice
Na nogama papučice
U rukama jabučice
Vjetar piri, partu širi
Vjetar puhne, partu struhne.*

Pjesma vrvi starim, arhaičnim slikama i simbolikom te će ovaj prilog zacijelo pridonijeti poredbenim filološkim i etnološkim istraživanjima.

Autor dalje prati događanja vezana uz svadbu i u poglavlju pod naslovom *Dolazak po mladenku u mladenkinu kuću* navodi običaje skrivanja mladenke, kao i izvođenje male pučke priredbe pune šala i doskočica kada se izvodi starija žena ili muškarac umjesto mladenke. Stariji su običaji bili da mladenka mora ugledati budućega muža kroz prsten, a u pravoslavaca kroz *ogrlice* † dio konjske orme koje se stavljaju na vrat konju i vežu uz rudo kola. Usporedna magija trebala je pokazati kako se žena treba vezati uz zajednički posao. Nakon opisanoga običaja svatovi se kite ružmarinom i odlaze. Pjevaju se žalosne pjesme o rastanku *Večeraј mi mila*, *Višnja se od kore koreni* i *Mila majko, ode ti djevojka*. Psihološke zakone pretočene u pjesme i vjerovanja stanovništvo Svetoga Ivana Žabno izricali su stihovima *Kada krenu kola iz majčina dvora*, djevojka se ne smije više okrenuti jer bi joj to prema vjerovanju donijelo nesreću u novom domu. U pjesmi *Okreni se, seko naša* ona odgovara: *Rada bi se i vesela, dragi se ne da*. Tada se pjeva i pjesma:

*Oj, djevojko u košulji tankoj,
danas ćeš se rastaviti s majkom.*

*Prije s majkom, prije s majkom
neg s košuljom tankom.*

Još i danas se u povorci, ponegdje, nosi živi pijetao. Jedan mladić među svatovima drži pijetla za noge i vitlajući njime po zraku, jauče i pjeva. Običaj je da pijevca treba ispeći i dati mladoženji da ga pojede kako bi dobio snagu. Magijski karakter je prisutan kao i u običaju da mladenka desnom nogom stane na prag crkve kako bi ona bila "gazdarica u kući". Po povratku iz crkve nije dobro ići istim putem već drugim, a nije dobro ni susresti druge svatove. Još do u drugu polovicu 19. st. s vjenčanja se išlo u mladenčevu kuću. No kasnije se svi još jednom vraćaju u mladenkinu kuću, gdje se goste do noći, a zatim odlaze u mladenčev dom nakon dobrih želja i blagoslova majke i oca. Ovdje ih na kućnom pragu dočekuju mladićevi roditelji s kruhom, pogačom i posudom pšenice te peharom vina. Snaha daruje ručnicima i manjim darovima svekra i svekrvu, a zatim baca pšenicu preko krova kuće na svatove te ulazi u kuću rušeći pehar vina postavljen na pragu. Mladenka prva sjeda na počasno mjesto i tada joj u krilo daju muško

dijete, *nakoljenče*. Nekad su mladenci jeli iz istoga tanjura kao znak zajedništva. Danas se taj običaj gubi.

Franjo Kuhač, Vinko Žganec, Božidar Širola važni su za očuvanje bilogorske folklorne glazbe, kao i Zvonko Lovrenčević, kojem je posthumno tiskana knjiga *Folklorna glazba Bilogore*. Ostavio je više od 500 zapisa od kojih je tek manji dio objavljen u prvoj knjizi, a ostalo je pohranjeno u Institutu za etnologiju i folkloristiku. Andre Štanfel, učitelj u Svetom Ivanu Žabno, skupio je 1881. godine 73 pjesme, a među njima i svatovske. Poglavlje *Pjesma, ples, glazba, šale i izvođenje malih scenskih izvedbi u svatovima* popratilo je autor duhovitom zdravicom dudaša koju je 1937. zabilježio Božidar Širola. Domaći tamburaši Slavko Taritaš (1922.-1998.) i Emil Čoporda (1907.-1993.), koji je ujedno bio i skladatelj mnogih pjesama, otpratili su više od stotinjak mladenaca iz ovoga kraja na vjenčanja.

Autor spominje i i stare igre *Diplić, Traženje igle, Mrtvaca*, koje su se odvijale tijekom svadbe. Mladoj se oko ponoći skida vijenac s glave i stavlja oglavlje udane žene. Pjeva se pjesma *Skidaj vijenac mlada, djevojka si sada, djevojka si sada pa više nikada*. Mlada se preoblači, vijenac se odnosi na tanjuru i tada se pleše *ples na vijenac*. Kum s mladenkom prvi pleše i tada je *darivaju na vijenac*. Poslije ponoći dolaze svatovi iz mladenkine kuće, tzv. *prvići*. Mladenka odlazi s mladencem u komoricu, a prije ili poslije dolaze maškare u kuću. Pred zoru se pjeva pjesma *Slavuj pjeva po livadi, Lijepo ti je rano uraniti* da bi uslijedilo obredno pranje ruku i lica pri bunaru. Nakon tjedan dana slijedi običaj *Povrata*. Mladenci idu u mladenkinu kuću. No prije toga idu u crkvu, gdje mlada s upaljenom svijećom obilazi oltar dok svećenik izriče molitve. Običaj se zove *uvađanje, upeljavanje*. Nakon ovoga obreda ostavlja se novac ili neki poklon za crkvu.

Vrlo zanimljive povijesne činjenice autor donosi na kraju, u poglavlju *Nekoliko demografskih podataka o području Svetog Ivana Žabna*. Sažeto i u kratkim crtama govori o povijesti od turskih vremena i vladavine Ferdinanda Habsburškog, koji je, preuzevši obvezu obrane zemlje od Turaka 1553., ustanovio Vojnu krajinu. Od tada seljak, poljoprivrednik, ratar postaje ratnik, gine ovdje, ali i na europskim ratištima. Sve to smanjuje broj autohtonog stanovništva. Brojne su migracije. Habsburška je Monarhija stimulirala novo doseljeno stanovništvo dajući im posjede, polja i šume. Između 1860.-1885. u župu Svetog Ivana Krstitelja u Svetom Ivanu Žabnom doselilo je 16 obitelji iz Primorja i to iz mjesta Zlobin i Hreljin. Između 1880.-1902. doseljavaju Gorani iz Benkovca, Delnica, Vrbovskog, Fužina, Jablana, Male Drage † ukupno 13 obitelji. U razdoblju od 1873.-

-1900. doseljava iz Češke i Moravske 95 obitelji na područje župe Rovišće. Od 1884.-

-1901. u Sveti Ivan Žabno doseljava 20-tak obitelji iz Moravske. Česi su odmah novu domovinu prihvatili kao svoju i već se sljedeća generacija izjašnjavala kao Hrvati. Poslije Prvoga svjetskog rata doseljavaju obitelji iz Zagorja, a to se nastavlja sve do naših dana.

Za vrijeme Prvoga svjetskog rata vladala je na našim otocima velika glad pa su 1917. g. u Sveti Ivan Žabno dovedena djeca iz Istre. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata 1942. dopremljena su u Sveti Ivan Žabno djeca iz Bosne i Hrvatske, koja su ostala bez

roditelja. Mnogi su među njima ostali ovdje i zasnovali svoj dom. U zadnjih 40-tak godina dolaze doseljenici iz Bosne i Hercegovine, 15-tak obitelji iz Rame, Dalmatinske zagore i Like. Nakon Domovinskog rata iz bosanske Posavine i srednje Bosne doselilo je 48 obitelji, a tako je i u župi Rovišće, gdje je u posljednje vrijeme doselio velik broj Hrvata iz Janjeva, s Kosova. Slično je i u župi Cirkvena.

Na žalost, unatoč svemu svake se godine "zatvori" nekoliko kuća koje ostaju bez ijednoga člana. Više od 35% stanovništva starije je od 50 godina, sve je manje sklopljenih brakova, a 95% je više umrlih nego rođenih, i sve je manje prvašića u školama. Posebno je teško stanje u Svetom Petru Čvrstecu i Tremi, koji zajedno broje 1576 stanovnika, a samo 18 je učenika upisano u prvi razred. U selu Brezovljani ima 30 neoženjenih momaka i 13 neudatih djevojaka. Ova situacija statističkim podacima upozorava postajući socijalno- kršćanski-moralni i demografski problem. Autor na kraju poglavlja iznosi mišljenje da se prema selu i seljaku već desetljećima vodi loša i negativna politika te je i ovo demografsko stanje rezultat loše gospodarske i privredne politike, a autorova istraživanja, kao i ova knjiga osim svoje dokumentarne i povijesno-etnografske vrijednosti ima ulogu i upozoriti svekoliku javnost na zabrinjavajuće stanje kao i naše političare koji, želimo vjerovati, vole Lijepu Našu.

U *Popisu kazivača* autor uz ime i prezime navodi i godinu te mjesto rođenja, donoseći i pokoju fotografiju kazivačica. Na kraju donosi popis vlasnika fotografija, navodeći upotrijebljenu literaturu uz ostale izvore i dokumentaciju.

Knjiga ima tvrde korice, naslovnica je u boji uokvirena fotografijama kitica svatovskog ružmarina s notama pjesme *Al je ljepo u svatovi biti*, dok je na poleđini detalj mladenkina ruha s crvenim vezom na bijeloj podlozi.

Ksenija Marković